

Соколовський О.Л.,
д. філос. н., професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ ВИМІР ПРОГНОЗУВАННЯ У СТРУКТУРІ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО ПІЗНАННЯ

Прогнозування можна розглядати як специфічну форму пізнавальної діяльності, що характеризується складною взаємодією між суб'єктом і об'єктом наукового пізнання. Його пізнавальна унікальність полягає в тому, що дослідницький інтерес спрямовується не на аналіз вже наявної емпіричної реальності, а на моделювання потенційно можливих станів майбутнього. У такому контексті завдання дослідника полягає у побудові ідеалізованого концептуального образу майбутньої, ще не реалізованої релігійної ситуації, що передбачає створення моделі як теоретичної конструкції.

У науковому дискурсі усталилися два базові підходи до визначення поняття *моделі*. Відповідно до першого, модель постає як репрезентація фактів, об'єктів або систем зв'язків певної предметної сфери у спрощеній, наочній або матеріалізованій формі, що може належати як тій самій, так і

іншій галузі знання. Іншими словами, модель відтворює суттєві ознаки, структуру та логічні зв'язки, аналогічні до тих, що притаманні самому об'єкту, і тим самим забезпечує пізнання на основі принципу аналогії, який має науково обґрунтований характер.

Ключовою ознакою наукової моделі є її здатність функціонально заміщати об'єкт пізнання, створюючи відношення відповідності між оригіналом і його умовним відображенням. Саме ця відповідність уможливило отримання нових знань про досліджуване явище шляхом аналізу його моделі. Отже, модель можна розглядати як спрощену уявну конструкцію, що фіксує лише частину інформації про досліджуваний феномен, концентруючи увагу на його головних характеристиках [1, с. 6].

Історично сформовані теоретичні уявлення про майбутнє людства, представлені у вигляді соціально-утопічних або філософсько-історичних концепцій, можуть інтерпретуватися як ідеалізовані моделі майбутнього. У цьому контексті поняття «*ідеальний тип*» набуває методологічного значення, виконуючи функцію аналітичної конструкції, що використовується для опису засобів пізнання соціальної та історичної дійсності. Формуючи такий ідеальний образ ще неіснуючого об'єкта, дослідник стикається з феноменом випереджального відображення реальності, який виявляє творчу природу людської свідомості.

Тому прогнозування не можна тлумачити як пасивне перенесення інформації з досліджуваного середовища у свідомість суб'єкта. Навпаки, це активна форма пізнавальної діяльності, у якій суб'єкт відтворює або реконструює об'єкт у формі ідеального образу. У межах прогностичної методології відображення виступає динамічною, творчою формою пізнавальної активності, спрямованою на передбачення можливих варіантів майбутнього [2, с. 267].

Умови прогнозування визначають специфічний характер взаємодії між суб'єктом і об'єктом пізнання, у якій можна виділити дві ключові характеристики: прогнозування як форму випереджального відображення дійсності; прогнозування як вияв пізнавальної активності суб'єкта.

Сутність випереджального відображення полягає у створенні уявного образу майбутнього стану об'єкта, який постає як логічне продовження наявних тенденцій його розвитку [2, с. 269].

Розуміння феномена випереджального відображення передбачає врахування певних методологічних передумов. По-перше, об'єктивна реальність характеризується закономірністю і повторюваністю зв'язків, що забезпечує можливість наукового узагальнення.

По-друге, вагомого значення набуває явище «відтермінованого відображення», яке в умовах циклічних процесів сприяє накопиченню достатнього обсягу інформації для моделювання аналогічних пізнавальних ситуацій [3, с. 80–81].

Цікавим у цьому контексті є положення, згідно з яким ментальні образи майбутнього, сформовані у свідомості людини, можуть впливати на реальний хід подій. Таку думку обґрунтував американський соціолог Роберт Мертон [4], представник школи структурно-функціонального аналізу. Цей підхід знайшов підтримку серед низки дослідників, які спеціалізуються на проблематиці соціального прогнозування.

Водночас кожна конкретна прогностична ситуація є унікальною, тому не може бути відтворена шляхом механічного узагальнення минулих випадків. Навіть за наявності інформації про подібні процеси, вона не може автоматично слугувати основою для прийняття нових рішень. Ця особливість унеможливорює повну формалізацію прогностичних моделей і закрити фіксацію результатів у межах стабільної символічної системи.

Пізнавальне відображення набуває практичної цінності лише тоді, коли його можна адаптувати до нових контекстів. Це, своєю чергою, вимагає трансформації релігійознавчого знання, що дозволяє застосовувати його в аналітичній і прогностичній діяльності. Саме в цьому процесі активність суб'єкта пізнання проявляється найповніше у здатності переосмислювати, систематизувати й оновлювати інформацію відповідно до нових умов.

У будь-якому науковому дослідженні визначальним є з'ясування природи прогнозу як форми випереджального наукового пізнання. Випередження виступає не лише його змістовним ядром, а й методологічним принципом, який визначає структуру й спрямованість мислення. Водночас *відтерміноване відображення* може розглядатися як допоміжний інструмент, що забезпечує аналітичну послідовність пізнавального процесу.

Прогнозування, таким чином, створює можливість завчасного реагування на майбутні виклики, що зумовлює його значущість у практичному та прикладному вимірі. Здатність до передбачення майбутнього стає важливою умовою планування, стратегічного мислення і цілепокладання.

Отже, пізнавальна активність суб'єкта у процесі прогнозування виявляється не лише у створенні гіпотетичних моделей чи типових конструкцій, але й у тому, що ці інтелектуальні утворення стають інструментом цілеспрямованої діяльності людини. Вони набувають антропоцентричного виміру, тісно пов'язаного з системою людських цінностей, мотивацій та духовних потреб.

Література:

1. Лопатєв А. О. Моделювання як методологія пізнання. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2007. № 8. С. 4–10.

2. Лепський М. А. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: Монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 602 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.